

Palakesi obiugri mütoloogiast III

Aado Lintrop

Üks Munkácsi kogutud Maailmavaatava Mehe sündi kujutatav mütoloogiline laul algab kirjeldusega, kuidas *Numi-Toorem* oma naisega tülitseis. *Numi-Toorem* tõstis mõõga, et naist lüüa. Nende vanim poeg takistas teda. *Numi-Toorem* vihastas ning sõnus oma naise alumisele maale. Naine laskus alumisele maale ning salaja tuli ilmale ta väike kuldsete käte, kuldsete jalgadega laps.

Kas kasvatas ta teda pikka või lühikest aega,
ennäe - ta sai väljasjooksmise ealiseks.
Äkki tema ringijooksmise ajal
küla tanumal häll seal seisab,
sjopõr-hõbedast, *kam*-hõbedast häll seal seisab.
Poiss ronis sellesse mängima.
Ta isa *Numi-Toorem* tõmbas ta järsu ropsuga üles.
(Vogul Folklore: 18.)

Kalatõke Kunovatil. Foto A. Lintrop 1989.

Ent samast allikast pärinev muistend esitab asja hoopis teisiti:

"Nende isa *Numi-Kwores* lasi kolm meest kahe taeva, kahe ilma vahele, neljas oli nende õde. Vanim mees neist on *Numi-Toorem*, teine mees on *Sahl-Toorem*, kõige väiksem mees on *Tapel-ooika*, *Kaltesh-EEKVA* on nende õde. Kõige vanem vend, vanim mees, võttis vene naise. Ükskord märkas ta, et ta naine on vahekorras allilma mehe *Kul'-ooteriga*. Ta haaras naisel juustest kinni ja virutas ta kolm korda vastu maa palet, siis viskas ta naise alla august, millest harilikult tavatses alla vaadata. Edasi polnud tal naisega mingit tegemist.

Ükskord ta õde *Kaltesh-EEKVA* kuulas, mis all toimub - ta kuulis ju last nutmas. "Kus ta nutab?" Ta läks ja vaatas allavaatamise august alla. Ennäe - ta vennanaine oli kukkunud Obi kaldale, ta oli murdnud parema kaenla all kaks ribi. Väike kuldsete käte ja jalgadega laps oli sündinud. *Kaltesh-EEKVA* süda hakkas kuldsete käte ja jalgadega lapse pärast väga valutama, ennäe - ta laskus alla. Ta tuli alla, selle maa peale, ta kasvatas ta üles. Sellest *Kalteshi* poolt üles kasvatatud väikesest naise pojast sai Maailmavaatav Mees. Kuni tänase päevani püsib maa tema väe läbi; venelane ja ugrilane kummardavad teda pühas majas ühtmoodi. Temast on palju jutte, temast on palju laule; terves maailmas pole ühtki tiivulist jumalust, pole ühtki jalalist jumalust, kes teda alandaks. Oma kätega hoiab ta paigal üleval liikuvat tiivulist jumalat, hoiab väikest tiivulist vaimu. Kui ta hakkab liikuma, hakkab olemasolev püha maa liikuma kogu oma suuruses. Sellepärast räägitaksegi temast jutte, sellepärast lauldaksegi temast laule." (Vogul Folklore: 17.)

Nagu näeme, on *Kaltesh* ühel juhul taevajumala naine ja Naise Poja ema, teisel juhul üks taevajumala lastest ja tema tädi. Mõlemas variandis on lapse taevase päritolu märgiks kuldsete käed ja jalad. Muistendis rõhutatakse, et Maailmavaatavat Meest kummardavad ühtviisi nii venelased kui ka ugrilased. Nagu ühest allpool esitatavast tekstist selgub, peetakse ühise jumaluse all silmas püha Nikolaust. Et side venelastega oleks veelgi selgem, figureerib Maailmavaatava Mehe emana vene naine.

Taevasele päritolule vaatamata esineb mitmetes mansi muistendites ja müütilistes lauludes Naise Poja kannatamise motiiv:

*Püstkoda Lophari suvekülas.
Foto A. Lintrop 1989.*

Isa pojake, isa kallis,
ema pojake, ema kallis -
pikajuukseline vene mees, nende sõber, viis ta ära.
Ennäe - nad jõudsid ta sõbra majja,
nad hoidsid last ukse kõrval nurgas,
ta sõber valas solki
talle kaela.
(Vogul Folklore: 21.)

*Handi naine keedetud kala taldrikusse
tõstmas. Foto A. Lintrop 1989.*

... nüüd viidi ta ära nugisenahkades samojeedist sõbra
poolt.
Kas rändasid nad pikka või lühikest aega,
nad jõudsid külla.
Nüüd viskasid nad kolmekümne sülla pikkusest
raudköiest silmuse
ümber lapse kaela,
nad tõukasid ta saanist maha,
sidudes kolmekümne sülla pikkuse raudse silmuse
otsa
saani jalase külge.
Ühel pool teed, teisel pool teed
kolmekümne sülla pikkuse raudse silmuse otsas
tähnilise rabapüü tublit visklemist
kuidas ta viskleb ja pöörleb!
Külalapsed naeravad:
"Ennäe, meie armas peremees on toonud
kolmandaks talviseks ohvritoomiseks tõotatud kahe
aasta vanuse põdrapullikese!"
(Samas: 21-22.)

"Ta võttis mammutiluu, millega rõivastelt lund kraabitakse, millega rõivaid klopitakse, ta peksis lapse peaaegu surnuks ja viskas ta küla prügihunnikusse." (Samas: 23.)

Võib-olla pidas K.F. Karjalainen silmas just neid tekste, kui väitis: "Eriti suure hulga aineksest *Mir susne humi* elu ja tegevuse kujutamiseks on rahvaluulest kogunud ja korraldanud Munkácsi, kuid see tuleb meil siin suures osas kõrvale jätta, kuna see ei suuda kuigi palju valgustada rahvapärast ettekujutust." (Karjalainen 1918: 257.) Ometi on tegemist autentsete tekstidega. Olgu siinkohal võrdluseks toodud üks tänapäeval kogutud muistend:

"Kristus, vene jumal, tahtis kord näha, mis moodi tema lapsed elavad. Tuli taevast alla maa peale. Aga maa peal võtsid röövlid ta kinni, lõid risti külge ning viskasid prügimäele. Viskasid talle prügi peale ning läksid ise minema. Mõne aja pärast tuli põrsas õue. Läks prügihunniku juurde, tuhnib seal, korruga vaatab - *nu, holera*, vene jumala tapsid ära. Jooksis suure hirmuga ära. Ahah. No siis

tuli tibu välja. Läks prügihunnikule, siblib seal, korraga näeb, Kristus lamab prügi all. Hakkas suure häälega kaagutama. Perenaine tuli välja, et mida see tibu kaagutab seal, vaatab - oh, vene jumal on tapetud! Kutsus kõik kokku. Võtsid Kristuse üles, pesid ta puhtaks ning panid kirikusse altari peale. Seal oli ta siis kolm päeva ning siis läks taevasse. Ahah."(Barkalaja 1996: 103-104).

Tsiteeritud laulus tõusis ka poolsurnuks pekstud Maailmavaatav Mees prügihunnikust, muutus äkki tihedat rõngassärki kandvaks sõdalaseks, tappis kõik need, kes teda olid mõnitanud ning muljus puruks nende linnad. Ta tappis ka onu, kes oli ta oma vene sõbrale kinkinud. Siis jõudis ta oma isa *Numi-Tooremi* majani. Isa küsis: "Kas sa tulid, mu pojake?" - "Ma tulin." (Vogul Folklore 24-25.) Võib-olla on Maailmavaatava Mehe kujutelmas shamanistlik väljavalitu kannatamise motiiv segunenud kristlikuga. Võib-olla saab Naise Poja nimeski näha sidet Inimese Pojaga.

Üks Munkácsi poolt avaldatud muistend sellest, kuidas Maailmavaatav Mees sai oma väe, on eriti huvitav:

*Põhjapõdrad Ust-Voikaris.
Foto A. Lintrop 1989.*

"Meie isal *Numi-Toorumil* oli seitse meest. Ühe neist tahtis ta teha maailma vaatavaks. "Huvitav, kes meie seast saab Maailmavaatavaks Meheks?" küsisid nad üksteiselt. Kesk-Sosva taat ütles: "Mina saan!" Naise Pojakese onu *Taapel-oika* ütles Naise Pojakesele nii: "Poiss, hoia ennast minu ligi!" Seitse hobust jooksis. *Taapel-oika* ütles: "Kuulake mind! Las see mees, kelle kutsel need seitse hobust ta käte külge kinnituvad, saab Maailmavaatavaks Meheks." Nad panid oma käed valmis, et hobused saaksid tulla ja kinnituda, aga ükskõik kuidas nad ka kutsusid, kõik oli asjatu. Kui Naise Pojake kutsus, seisis seitse hobust kohe

seal. "Kuulge," ütles ta onu, "tema on Maailmavaatav Mees!" Teised ütlesid: "Sellest ei piisa, tuleb võita võiduajamine. Las see meie seast, kelle käsi esimesena langeb *Numi-Toorumi* väravale, saab maailma vaatavaks." Siis hakkasid nad võidu sõitma. Hobuse seljas istuv mees ajas võidu hobusega sõites, põhjapõdra seljas istuv mees ajas võidu põhjapõdraga sõites. Ta onu rakendas kaks punast põdravasikat. Ta ütles Naise Pojakesele: "Pojake, mida sa võiduajamisel sõitmiseks tahaksid? Võta need mu kaks viletsat punast vasikat. Aja võidu nende teraste loomadega!" Naise Pojake mõtles: "Kuhu ma lähen nende viletsate loomadega? Sinna ma jäängi, kus ma nende selga istun." Ta onu ütles: "Pojake, ometi võib juhtuda, et kui sa seisad paigal, siis seisad sa paigal." Ennäe, Naise Pojake istus selga. Ühe hetkega tegid nad tiiru ümber selle ilma, ja kui nad jõudsid *Toorumi* maja väravani, langesid kõigi käed Naise Pojakese käe peale. Naise Pojake oli esimesena *Toorumi* majani jõudnud. "Sa oled Maailmavaatav Mees," ütlesid nad. "Loomulikult olen," ütles Naise Pojake.

Numi-Toorum ütles oma seitsmele mehele: "Sööge, mu kallid. Kas te töötate kaua või lühikest aega?" Ta lõikas tükkideks kolmnurkse paberitüki. "Kuulge," ütles ta, "see teie seast, kes saab met-sa puuga, kuivanud puuga, roheline puuga märgi oma pihku, see mees teie seast saab Maailmavaatavaks Meheks." Oma pihke avades sirutasid nad käed välja. "Vaadake siia!" - Kõik paberitükid olid tal peos. Kesk-Sosva taat sai üht sorti puuga, kuivanud puuga märgi oma pihku, teist sorti puud, rohelist puud seal polnud. Naise Pojakese paberitükil olid kogu maailmas leiduvad rohelised puud, kogu maailmas leiduvad kuivanud puud ära märgitud. "Ennäe, sa oled Maailmavaatav Mees!" ütlesid nad. "Seal, kus on venelased, seal, kus on vogulid, kunagi sa hakkad neid kõiki hoidma!"

Sel ajal, kui nad sõid, tõusis Maailmavaatav Mees äkki püsti. "Ennäe, kaks meest on surmasuus!" ütles ta. Teised vaatasid, küsisid: "Kus?" Naise Pojake ütles: "Vaadake, kui nad merel kala püüdsid, pööras tuul nad mere keskel kummuli, nad kahlavad vööni ulatuvas vees ringi, niimoodi on tuul neid puhunud. Ennäe, see on neid liivalaiule viinud." Kui nad vaatasid, ütlesid nad: "Miks see, mis sa näed, on kindlasti õige?" Nende isa ütles: "Ennäe, tema on Maailmavaatav Mees!" Siis andis ta

talle väe. Tänase päevani kummardavad venelased ja vogulid teda." (Vogul Folklore: 25-26.)

Selles jutus on Maailmavaatav Mees otseselt seostatud püha Nikolausiga (Nikolai Imetegijaga), kes teatavasti oli ka meremeeste kaitsja. Siinkohal ei tohi jätta mainimata üht teadaolevat ajaloolist fakti -1600. aastal ehitati Obi-äärsete hantide Koda vürstiriigi keskusesse Elustava Kolmainsuse kirik, kus oli ka Nikolai Imetegija altar (Bahrushin 1955: 127). Võib-olla hakkas just sealt obiugrilaste seas levima Püha Nikolaiga seotud pärimus.

Allilma valitseja *Kul' ootõr*. [Artikli esimeses osas](#) mainitud Munkácsi poolt kogutud müütiline laul, milles kirjeldatakse ta päritolu, on järgmine (kahjuks inglisekeelsest proosavariandist tõlgituna):

"Oma isa *Numi-Tooremi* kasvatusel muutusin üha lihaselisemaks, mu käsivarred muutusid üha tugevamaks. Ta hoidis mind seitsme raudlukuga majas. Ma liigutasin seitset kinnipandud lukku – avanes nõelasilma suurune ava. Oma seitsme kuratliku riuka abil kasvasin (läbi ava) välja, sammusin ta (isa) tanumalise küla tanumal, mu parema jala saabas tuli jalast. Ma vaatasin alla - üks väike jalaline jumal esitas seal all seitset sorti osavaid jalalisi vägitükke, ta võttis kuulsat raha ja head ohvriloitu. Kui mu isa *Numi-Toorem* lubaks mul laskuda, võtaksin minagi samal kombel nimekat raha ja head ohvriloitu."

Isa tuli koju, Kolli-isand palus, et teda alla lubataks. Isa vastas:

"Kui tuleb kunagi aeg, mil luuakse inimene, kes hakkab oma elu elama, kuidas saan ma lasta alla inimesi söövat suuresilmalist kolli?" (Kolli-isand ütles): "Ei, isa, (kui) nad annavad mulle nimekat raha ja head ohvriloitu, (siis) mina pikendan inimese elupäevi." *Numi-Toorem* vihastas, võttis tal jalast kinni ja viskas ta alla. Kolli-isand kukkus toidurikka mere keskele. Ta ütles: "Kui mu laul läheb edasi, siis las tõuseb siia liivalaid, mis on nii suur, et sellel saab lamada!" Kerkiski nii suur liivalaid, et sellel sai lamada. Ta lamas seal seitse ööd ja seitse päeva. Ta tädi, hõbesuine kägu, laulis: "Homme, kui meie ema leegitsev päike tõuseb isa maja otsa, tõuseb mere alumise otsa poolt tuul - *Toorem* ujutab üle liivalaiu, mis on nii suur, et sellel saab lamada. Uju sinnapoole, kuhu tuul läheb."

Kolli-isand tegi õpetust mööda ja jõudis saarele. Ta jäi kõhuli lamama. Tädi hõbesuine kägu laulis:

"Kas kavatsed veel pikka või lühikest aega lamada? Tõuse üles! Viska üle pea mõned kuuse küljest kistud laastud! Siis tekib sinna nelinurkne palktare. Jaluta sellel Obi saarel ringi! Otsi oma paremast taskust, sa leiad seitse ühe sõrmuse peale lukitud hõbetükki, viska need seitse ühe sõrmuse peale lukitud hõbetükki minema - sellest sünnib seitse raudvibuga meest, sellest sünnib seitse raudnoolega meest, kerkib piirideta linn."

Maad mööda ringi käiv Kuulus Isand (1) vaatas maad mööda ringi käies alla - "Ilma meie loata on piiritu linn kerkinud." Ennäe, ta läks sisse, Kolli-isand võttis ta vastu. Ta ütles: "Väimees, kui sa tahad, siis istu nurgelise maja nurka." Kuulsal Isandal oli Kolli-isanda äiana häbi. Tal polnud tüdrukutele söögiks kõlblikku pulmatoitu, tal polnud poistele söögiks kõlblikku pulmatoitu. Väikese osava jumala seitsme vägitüki abil tõmbas ta omaenese linnast sinna oma seitsme ukseagaraga aida, seda nurgast haarates. Sealt tuli poistele söögiks kõlblik pulmatoit, sealt tuli tüdrukutele söögiks kõlblik pulmatoit. Nad sõid pulmatoitu, nad jõid pulmajooki. Kolli-isand elab praegugi koos äiaga ning saab elama ka tulevikus." (Vogul Folklore: 43-45.)

Samas väljaandes leidub teinegi tekst, kus Maailmavaatav Mees (Musta Soobli Nahast Kraega Isand) võitleb kõigepealt *laiatiivaliste tiivuliste loomadega*, seejärel eksleb mingi jõe kaldal, kus kohtub Kolli-isanda tüdruku, kellega ta elama hakkab. Kolli-isand on see, kes käsib tal tiivulise hobuse selga istuda, ilmselt lootes, et väimees ei suuda sadulas püsida ja kukub surnuks. Ent Maailmavaatav Mees talitab naise nõuande kohaselt ja jääb hobuse selga püsima. (Samas 27-29.) [Artikli algul](#) ära toodud muistendis, kus taevajumala vanim poeg süüdistas oma naist abielurikkumises,

võis *Kul'* olla koguni Maailmavaatava Mehe isa. Paaris Steinitzi poolt publitseeritud handi muistendites, kus Püha Linna Taat esineb *Kaltash-imi* venna ja Maailmavaatava Mehe onuna, on Maailmavaatava Mehe isaks Seitsme Soobli Kõrgune Isand. Tekstist selgub, et ta linn asub Obi ääres ning et teel Seitsme/Kuue Kivisilmse Isanda juurde ja tagasi möödub kangelane ka onu linnast. Artiklis "[Väike mos'-naine. Ühe \(muinas\)jutu lugu](#)" mõistatasin, kes võiks olla nii handi kui ka mansi muistendites esinev Seitsme Soobli Kõrgune Isand. Siis seostasin teda Toorumiga, ent praegu tundub, et tegemist võib olla ka allilma valitsejaga.

Kul'i maapeale laskmise lugu sarnaneb suuresti karu sünnilooga, esineb isegi jala läbi taevapõranda vajumise motiiv, kuid karu kohtleb *Numi-Toorum* paremini kui oma naist ja Kolli-isandat. Kuigi karu lõhub isa keelust hoolimata lukud ja pääseb toast välja, ei viska taevajumal teda koju tulles maa peale, vaid laseb ta hällis alla alles pärast pikka lunimist.

Steinitzi poolt kogutud karupeielaulude hulgas on ka "Väikeseid Tüdrukuid Neelava Valitseja laul", mille kangelane, *tumedaveelise püha mere peal* elav valitseja on kahtlemata Kolli-isand, kes elab *musta looma küllases pesas, punase looma küllases pesas*. Tema sõidab karupeietelega niimoodi:

kasetohust külgedega seitsmesse paati,
kasetohust külgedega kuude paati
mina, isand, istun.
Obi-äärsest seitsmest linnast,
Obi-äärsest kuuest linnast
väikesi poisse,
väikesi tüdrukuid neelata võttes
mina, isand, (läbi) lähen.
(Steinitz 1939: 381.)

Handi surnuaed. Foto A. Lintrop 1989.

Kuigi on tegemist allilma valitsejaga, töötab temagi teiste jumaluste kombel pidumajas viibijatele jahi- ja kalaõnne ning kaitset haiguste vastu:

Minu tuleku järel
veekala,
metslooma küllast rada,
te astuge,
te sammuge,
te elage!
Väikeste poiste pikka iga,
väikeste tüdrukute pikka iga
te elage,
te olge!

Minu tuleku järel
hukutava suure püha tõve
pinnale kerkides,
kardetava suure püha tõve
pinnale kerkides,
sülelise kasuka süles
varju et saaksite,
varrukalise kasuka varrukas
varju et leiaksite.
(Samas: 383-384.)

Püha Linna Taat - mansi *Jalp uus ooika*, handi *Jem vosh iki*. Tema elupaigaks on Püha Linn, mis komikeelsel kujul Vezhakarõ on kantud ka ametlike külanimedega hulka. Linna haldja antropomorfseks esinemiskujuks on relvis sõdalane, zoomorfseks aga karu. Sellest tuleneb ka üks tema nimesid - Kүүneline Valitseja (Schmidt 1989: 212-215). Steinitzi poolt handi karupeielaulude hulgas üles kirjutatud Püha Linna Taadi kutsumislaul algab nii:

Oma seitsme harjalatiga unkalise helge
isa poolt
raudkaarega kaarelises hällis
olen alla lastud,
hõbekaarega kaarelises hällis,
olen alla lastud,

raudketi kallis otsas,
vaskketi kallis otsas
olen alla lastud,
Sooloomaküüneline Valitseja,
Metsloomaküüneline Valitseja,
mina, isand, olen alla lastud.
(Steinitz 1939: 384-385.)

Püha Linna Taadi elupaigaks on *jooksva hobuse kujuline linn/sammuva hobuse kujuline linn* (samas: 385; 403), mansi lauludes ka *lehelooma kujuline linn/libelooma kujuline linn*:

Lehelooma kujulise linna,
libelooma kujulise linna,
jooksva hobuse (kujulise) lahtiharutatud linna,
sammuva hobuse (kujulise) lahtiharutatud linna keskel ma istun.
Seitsme karvasilmse metsavaimu hulka,
kuue karvasilmse isanda hulka
Numi-Toorum, mu isa, on mind sõnunud
soolooma, metslooma kahel kujul.
(Kannisto, Liimola 1951: 349-350.)

Tsiteeritud handi kutsumislaulus kirjeldatakse Püha Linna Taadi teekonda oma elupaigast pidumajja järgmiste sõnadega:

Soolooma püha kuju
ma endale võtan,
metslooma püha kuju
ma endale võtan.
maa külmumise seitsmes lõhes,
maa külmumise kuues lõhes
ma käpuli käin.
Kõmava heli,
raksuva heli saatel
kaugelt langenud vihmahoo kombel,
kaugelt langenud tuulehoo kombel
ma langen
ühe põdrapulli jooksmise suurusele seljandikule.
(Steinitz 1939: 387-388.)

Karupeietel on teda esitatud valges kitlis mehena, kellel on rätt kaelas ja kummaski käes nool. Nool on pistetud ka läbi ta peakatte kuklaosa (Tshernetsov 1974: 314). Nagu juba mainitud, külastab Obi-äärsete hantide uskumuste põhjal surija hing enne allilma lahkumist viimasena just tema elupaika. Handi karupeiete etenduslaulus pöördub surnu kõigepealt Maailmavaatava Mehe, seejärel *Kaltash-imi* poole, paludes päästmist:

Oma väikesi luid kui ma raputan,
väikeste loomade poolt need ära kantakse,
oma suuri luid kui ma raputan,
suurte loomade poolt need ära kantakse.
Pärast seda nüüd
sooblisuuruse pehme palve
kuhu laotan,

karusloomasuuruse pehme palve
kuhu laotan?
(Samas: 400-401.)

Viimaks kutsub ta appi Püha Linna Taati:

Jooksva hobuse kujuline linn,
sammuva hobuse kujuline linn,
sooblisuuruse pehme palve
sinule laotan,
karusloomasuuruse pehme palve
sinule laotan.
Sooloomakujuline Valitseja,
Metsloomakujuline Valitseja,
sülesügavusest sinirebaseaugust,
põlvesügavusest sinirebaseaugust,
kui sa mind välja võtad,

ühe kõiega seotud seitse musta,
ühe kõiega seotud kuus musta
sulle ohverdan.
Pärast seda nüüd
Sooloomakujuline Valitseja,
Metsloomakujuline Valitseja,
kaugelt langeva vihmahoo kombel
et sa siia langeksid,
kaugelt langeva tuulehoo kombel
et sa siia langeksid. (2)
(Samas: 403-404.)

Kuna laul kannab pealkirja "Surnu elluäratamine", siis võib arvata, et Püha Linna Taat päästabki surnu hauast välja. Imselt etendati see etteaste osa pantomiimina.

Juba mainitud Steinitzi poolt publitseeritud handi muistendis esineb Püha Linna Taat *Kaltash-imi* venna ja Maailmavaatava Mehe onuna, kes oma õepoega igati aitab. Selles rollis langeb Püha Linna Taat kokku *Taapal/Toopal oolikaga*. Võib-olla ongi *Taapal oolika* üks Püha linna taadi eufemistlikke nimesid mansidel, kuna nende suhtes paikneb ta elupaik Obi teisel kaldal. Kannisto on märkinud: "*Uusõn ootõr oolika* on Saveli järgi ka üks *pupõg* (kaitsevaim), kes elab *aas ta paalt* (sealpool Obi jõge) Berjozovost ülesvoolu, kohas nimega *jalp uus* (püha linn)." (Kannisto, Liimola 1956: 210.).

Kazõmi haldjatar kujutav nukk.

Kazõmi jõe haldjatar - *Kassum-imi*. Teda peeti *Numi-Toorumi* tütreks. Peamine talle pühendatud ohvripaik asub Juilski küla lähedal. Vanasti käisid seal lisaks Kazõmi-äärsetele hantidele ohverdama ka Salehardi, Kunovati, Obi ja Surguti handid. Tema pühapaik hävitati 1962. aastal kolhoosnike koosoleku otsuse põhjal. Kultuseaidas olnud kuld- ja hõberaha kadus jäljetult, haldjatar kujutis, nn. *hõbenaine*, sattus aga Hantõ-Mansiiski muuseumisse. See on traditsiooniline puust nukk, mis rõivastatud karusnahkade ja rättidega ning ehitatud hõbedast ehisplaatidega. Jahistseene kujutavad plaadid on valmistatud Peterburgis 19. sajandi esimesel poolel. Üks nukku ehtinud veelinnu kujuline ripats pärineb aga esimesest aastatuhandest p Kr. Handi karupeielaulude hulgas on ka Kazõmi haldjatar kutsumislaul, mille algus kuulub, et laulu kangelane on *seitsme harjalatiga unkalise helge* Toorumi poolt määratud (sõnutud) ning lastud *kuldse kaarega hällis, kuldse keti kallis otsas* järve kohale,

mis on *metsise puguna ümar, pardi puguna ümar*, on lastud *väikese kauri pesaga, suure kauri pesaga õõtsuvale mättale*. Huvi pakuvad laulu järgmised värsid:

Üht mu nime nimetatakse:
Musta Kassi Kujuline Väike Haldjatar,
Valge Kassi Kujuline Väike Haldjatar -
mu nime teatakse;
Emasoobli Sisina Väike Haldjatar,

Ohverdamine Kazõmi haldjatarile
Juilskis 1989. Foto A. Lintrop.

Isasoobli Sisina Väike Haldjatar -
mu nime teatakse.
(Steinitz 1939: 366-367.)

Samas aga ei liigu Kazõmi haldjatar kassina. Pidumajja läheb ta hoopis nõnda:

Ühest emast sündinud kaht aastast põtra
pole mul tarvis:
metshaldjatüdrukuna patsiline väike haldjatar,
metshaldjatüdruku kolm pikka sammu
mina, haldjatar, võtan,
metshaldjatüdruku neli pikka sammu
mina, haldjatar, võtan.
(Samas: 366.)

Läheb edasi...

Viidatud kirjandus:

Bahrushin 1955 = Bahrushin S. V. *Ostjatskie i vogulskie knjazhestva v XVI-XVII vv.* Nautshnõje trudõ III. Moskva.

Barkalaja 1996 = Barkalaja, A. *Handi rahvausundist, selle seostest vene õigeusu ja teadusliku mõtlemisega.* Väitekiri magistrikraadi taotlemiseks eesti rahvaluule alal. Tartu Ülikool.

Kannisto, Liimola 1951 = Kannisto, A., Liimola, M. *Wogulische Volksdichtung I. Texte mytischen Inhalts.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 101. Helsinki.

Kannisto, Liimola 1956 = Kannisto, A., Liimola, M. *Wogulische Volksdichtung III. Märchen.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 111. Helsinki.

Karjalainen 1918 = Karjalainen, K. F. *Jugralaisten uskonto.* Suomensuvun uskonnot III. Porvoo.

Schmidt 1989 = Schmidt, É. *Bear Cult and Mythology of the Northern Ob-Ugrians.* Uralic Mythology and Folklore. Budapest, pp 187-232.

Vogul Folklore = *Vogul Folklore Collected by Bernt Munkácsi.* Selected and edited by O. J. Sadovszky and M. Hoppl. Budapest 1995.

Steinitz 1939 = Steinitz, W. *Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus Zwei Dialekten.* 1. Teil. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXXI. Tartu.

Tshernetsov 1974 = Tshernetsov, V. T. *Bärenfest bei den Ob-Ugriern.* Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, tomus XXIII, fasciculi 2-4, Budapest, pp. 285-319.

1. Maailmavaatav Mees

2. Steinitzi poolt publitseeritud lauludes liigub (langeb) ainult Püha Linna Taat vihma- või tuulehoo kombel. Kannisto kogutud tekstide hulgas leidub Maailmavaatava Mehe poja (sulgudes lisatud *Jovtimsoos ootõrpõg* - Jovtimsoosi Isandapoeg) laul, milles read: kiiresti langev vihmapiisk,/ kiiresti siia ju lange,/ kiiresti langev tuulepiisk,/ kiiresti siia ju lange (Kannisto, Liimola 1951: 324, vārsid 8-11). Maailmavaatava Mehe etenduslaulus aga on vārsid: ülevalt langenud vihmapiisamees,/ ülevalt langenud tuulepiisa mees,/ siia et langeksid! (Kannisto, Liimola 1959: 38, vārsid 36-38).